

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ“
БЛАГОЕВГРАД

**ФАКУЛТЕТ ПО ИЗКУСТВОТА
КАТЕДРА „ХОРЕОГРАФИЯ“**

ДАНАИЛ МАРЧЕЛОВ АТАНАСОВ

**ТАНЦОВАТА КУЛТУРА НА РАЗЛОЖКАТА
КОТЛОВИНА. ПРОЯВЛЕНИЯ И СПЕЦИФИКИ**

АВТОРЕФЕРАТ

на

**дисертационен труд за присъждане на образователна и
научна степен „ДОКТОР“
професионално направление 8.3. Музикално и танцово
изкуство**

**Научен ръководител:
проф. Николай Цветков**

Рецензенти:

**Проф. д. н. Албена Георгиева
Проф. д. н. Румен Потеров**

БЛАГОЕВГРАД 2022

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра „Хореография“ при ЮЗУ „Неофит Рилски“ на 13.04.2022 г.

Общият обем на труда е 227 страници, от които 174 основен текст.

Библиографията включва 83 заглавия на кирилица, 27 интернет източника и 78 имена на респонденти от 18 населени места.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 13.04.2022 г. от 10 ч. в заседателната зала (114) – УК 1 на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград, на заседание на научното жури, определено със Заповед №3 от 10.01.2022 г. на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в библиотеката на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	5
ПЪРВА ГЛАВА. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ФОЛКЛОРНАТА КУЛТУРА В РАЗЛОЖКАТА КОТЛОВИНА	10
1.1. Местоположение и териториален обхват.....	10
1.1.1. Географски граници.....	10
1.1.2. Обособени подрайони.....	11
1.2. Миграционни процеси и влияние върху традиционната танцова култура.....	12
1.2.1. Исторически събития, повлияли миграционните процеси.....	12
1.2.2. Посоки на взаимодействие между местния и привнесения танцов фолклор.....	13
1.2.3. Етапи в развитието на фолклорната култура.....	14
ВТОРА ГЛАВА. НАУЧНИ ПОДХОДИ КЪМ ФОЛКЛОРНО-ТАНЦОВАТА КУЛТУРА НА РАЗЛОГА. СПЕЦИФИКИ В ТАНЦОВАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ	15
2.1. Фолклорно-танцовата традиция на Разложката котловина в проучванията на българските изследователи.....	15
2.2. Танцовата терминология в етнохореологията.....	17
2.3. Специфики на танцовата терминология при формообразуването на българския танцов фолклор.....	18
ТРЕТА ГЛАВА. ФОРМООБРАЗУВАНЕ И СТРУКТУРНИ ОСОБЕНОСТИ НА ТАНЦИТЕ В РАЗЛОЖКАТА КОТЛОВИНА	19
3.1. Специфики на традицията в Разложката котловина.....	19
3.2. Характеристика на танците от Разложката котловина.....	25
3.3. Съвременно състояние на традицията – локални и надлокални измерения.....	27
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	28
ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	35

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА.....36

УВОД

Танцовата култура в България е богата и разнообразна, благодарение на своето регионално многообразие по отношение на стиловите характеристики, специфики при формообразуването, изразни средства на танца, неговата външна форма и степен на свързаност с традиционната обредност или като художествено-развлекателна дейност, характерна за съвременната танцова традиция. Основно влияние върху тези процеси и трансформацията на народния танц в България оказват историко-политическите събития от края на XIX в. и началото на XX в. Особено специфично и динамично е тяхното протичане в Югозападна България, поради по-късното освобождение и оформяне на възрожденска култура, миграционните процеси. *„Не без значение за по-късното възрожденско оформяне на културата в Югозападна България са и следите от средновековните традиции на изобилствуващите в този район стари градове, манастири, центрове за духовна култура, просвета и други“* (Илиева 1989: 65). Всичко това намира своето отражение в танца, който съчетава старинни форми и съвременни проявления.

Разложката котловина е ярък пример за богатото регионално разнообразие на българската танцова култура. Танцовите образци от региона запазват елементи от старинната култура, в съчетание със съвременната художествено-развлекателна функция на хорото. Този процес на трансформация води своето начало от XX в., когато културата от възрожденско-градски тип започва да влияе на патриархално-селския бит, култура и народен танц: *„В тази атмосфера, в тези условия на въздигация се от селото български град се*

ражда уникалността на българския възрожденско-градски стил върху основата на селското хоро“ (Илиева 1989: 87).

Спецификата на развитие и проявления на танцовата култура днес може да се наблюдава в много населени места от Разложката котловина по време на празници като: Сурва, Бабинден, Гергьовден, Великден и др. Характерно за тях е масовото процесуално танцово шествие и голямото мегданско хоро. Като кулминация на празника то продължава да изпълнява важна роля със своята социализираща функция, колективна дейност и преживяване от страна на всички в селището. Това от своя страна привлича все повече хора от страната и чужбина, надхвърляйки локалните измерения и превръщайки се в транслятор на регионалната танцова традиция.

Тези специфики на локалната традиция и съвременната танцова култура на Разложката котловина ме мотивираха да избира темата на дисертацията.

Изследователски проблем

Изследователският проблем на дисертационния труд е свързан с проучването и анализирането на фолклорната култура от Разложката котловина, нейните проявления и специфики. Това позволява да се проследи развитието на фолклорната традиция, да се открият нейни нови прояви и трансформации, които са важни за установяването на съвременното състояние на танцовата култура на котловината.

Изследователският проблем възниква вследствие нуждата от по-задълбочена изследователска работа в областта на танцовата култура. Традиционната култура в Разложката котловина отдавна е обект на изследвания от българските учени, но те са предимно музикално-фолклорни. Досегашните

проучвания, свързани с танците в котловината, касаят малка част от населените места.

Основният мотив за избор на темата е ограниченият брой проучвания на Разложката котловина, свързани с танцовата традиция. За да се открият регионалните и локални специфики на танца, са нужни по-задълбочени изследвания, включващи по-голям брой от градовете и селата. Налага се и от засилването на интереса към локалните проявления на фолклорната традиция от страна на местното население, учени, изследователи, етнохореолози от страната и чужбина.

Личният ми и професионален мотив при избор на темата на настоящия труд е засиленият ми интерес към фолклорната традиция в дългогодишната ми работа като професионален изпълнител, хореограф и ръководител. Вече дванайсет години като ръководител на танцови състави в град Разлог и село Добърско съм пряк участник и наблюдател на съвременните проявления на фолклорната култура в региона.

Актуалност и значимост на темата

Актуалността на темата на дисертационния труд се обуславя от необходимостта за по-всеобхватно, задълбочено проучване и анализиране на съвременното състояние на танцовата култура на Разложката котловина в отделните селища.

Темата на настоящия труд разглежда множество аспекти на проявления на танцовата традиция, свързани с приемствеността, структурните особености и формообразуване на танците, спецификите на традицията и нейните локални и надлокални измерения.

Целта на настоящия дисертационен труд е: да се изследват, анализират и разкрият характерните особености

на танцовата традиция в Разложката котловина, да се направи характеристика на танците, да се проследят процесите, свързани с приемствеността между поколенията, да се издирят и дешифрират неизследвани до момента танци от етнохореолозите.

Основни задачи за реализирането на целта са:

- Да се изследва, анализира и систематизира фолклорната танцова традиция на Разложката котловина в проучванията на българските изследователи.

- Да се направи преглед и обзор на танцовата терминология в етнохореологията.

- Да се разкрият спецификите на традицията в Разложката котловина.

- Да се проследи и анализира съвременното състояние на традицията с нейните локални и надлокални измерения.

- Да се проведат теренни проучвания с цел изследване, анализиране и систематизиране на танците в Разложката котловина.

- Да се открият и анализират неизследвани до момента фолклорни танцови образци.

Обект и предмет на изследването

Обект на изследването е танцовата култура на Разложката котловина.

Предмет на изследването са особеностите на танцовата култура в Разложката котловина, нейните специфики и проявления, съвременното състояние на традицията, нейните локални и надлокални измерения.

Ограниченията на разработката са от времеви и териториален характер. Изследването обхваща периода от петдесетте години на миналия век до днес, като са проучени и анализирани: *община Разлог* и селата: Добърско, Годлево, Бачево, Баня, Елешница; *община Банско* – Добринище и село Обидим; *община Белица* – селата: Бабяк, Орцево, Черешово; *община Якоруда* – селата: Конарско, Бунцево, Биковци; *община Велинград* – село Крастава (географското му разположение го включва към Разложката котловина).

Авторова теза и хипотеза

Основната изследователска *теза* е, че танцовата култура на Разложката котловина има обособени специфики на проявление и съхранява елементи от миналото, съчетавайки ги със съвременни практики.

Първата хипотеза на изследването е, че селата, които са далеч от градовете, намиращи се по високите части на котловината, са запазили по-старинни пластове от традиционната култура от тези, които се намират в низините, в близост до градовете.

Втората хипотеза е, че традиционното мегданско хоро в котловината има свои специфики на изграждане, формообразуване и проявление по отношение на микро и макроформата, които се отличават от другите райони на Пиринската фолклорна област.

Методология на изследването

Спецификата на настоящия дисертационен труд предполага използването на широк спектър от методи и похвати. Работата с теренни източници предопределя основните методи на изследването.

Методите, които са използвани, са:

- Обзор и анализ на теоретични източници, проучвания, изследвания на български изследователи, свързани с фолклорно-танцовата традиция на Разложката котловина.

- Теоретичен анализ на проучванията, свързани с танцовата терминология в етнохореологията.

Емпиричната група методи включва:

- Проучване на аудио, видео и текстови материали с информация.

- Наблюдение, включено наблюдение, интервю (свободно, полуструктурирано, кръгово и биографично) с информатори от различни населени места на Разложката котловина.

Методът на *сравнителния анализ* е използван в изследването, защото е свързан с обособяването на различни райони, с анализа и съпоставянето на танцови образци, тяхната функционалност, специфики, формообразуване и класификация.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ПЪРВА ГЛАВА. Обща характеристика на фолклорната култура в Разложката котловина.

В първи параграф се разглеждат *местоположението и териториалния обхват на Разложката котловина*. Характеризира се Разложката котловина от гледна точка на нейното местоположение и *географски граници*. Историческите сведения, свързани с ранното заселване и обитаване на тези земи, подчертават благоприятното местоположение на Разложката котловина. Определящи са и пътищата, които продължават да имат важно значение за населението и до днес.

Въвеждат се имената на селата, които са предмет на изследването от гледна точка на географското им разположение спрямо котловината. За по-голяма прегледност в изследването условно се *обособяват два подрайона* на котловината – *източен* и *западен*. И в двата населението е смесено, но с преобладаващ тип на вероизповедание.

Едно от първите цялостни изследвания на Разложката котловина от края на деветнайсети век са на Васил Кънчов. И в по-старо време, и днес *западната част* на котловината се характеризира с това, че в нея преобладават големи села и християнско население. В *източния подрайон* повечето села са изцяло помашки, около които има и много махали. Голяма част от теренните проучвания са съсредоточени около махалите на село Бабяк – *Бабяшките колиби*. Вероизповеданието е една от съществените характеристики, по която се различава населението и която поражда различията в календарната обредност и празниците, както в миналото, така и днес.

В по-ново време се наблюдава тенденция на смесване между мюсюлманското и християнското население, както и преселване на помашкото население от по-високите части на Северозападните Родопи към градовете Белица и Якоруда. Останалите села са с изцяло един вид вероизповедание и са високо разположени. При тях процесите на промяна са по-бавни, поради изолираното географско местоположение. Именно това прави възможно изследването и документирането на по-старинен пласт от фолклорната култура. Селищата се разделят условно и изследват като част от двата отделни подрайона. Доказва се първата хипотеза, че селата, които са по-далеч от градовете и се намират по високите части, могат да се разглеждат като селища, запазили по-старинни пластове от

културата, отколкото тези, които се намират в низините и в близост до градовете.

Във **втори параграф** се изясняват *миграционни процеси и влияние върху традиционната танцова култура*. Проследяват се *историческите събития, които са повлияли на миграционните процеси*.

Миграцията има определяща роля в промяната и развитието на традиционната култура. Едни от най-значимите събития, повлияли на етнодемографските промени в България и в частност – в Пиринския край, са: борбите за национално освобождение, Руско-турската война, Първата световна война, Балканската и Втората световна война. В Югозападна България е характерно преселението главно на българите християни от юг на север. Това се отнася и за Разложката котловина през XIX и началото на XX век. След Берлинския договор се оформят два потока политически бежанци – българи мюсюлмани, които се придвижват към южните части на Балканския полуостров, и българи християни, част от които се придвижва на север към Княжество България.

След Освобождението в Разложката котловина идват бежанци от селата Баница и Каракьой, които се заселват в изоставени турски къщи и земи в гр. Мехомия, с. Бачево и с. Баня.

Доброто посрещане на чужденците от страна на местното население спомага за проникването на тяхната традиционна култура в българската. Етнодемографските изменения протичат до средата на XX век и променят традиционната култура на коренното население в Пиринския край. Не остават трайни следи по отношение на танца обаче. Като наследство от бежанците е останал техният богат празничен костюм, който местното население нарича *бежански*.

След освобождението на котловината започва процесът на нейната трансформация, който днес ние познаваме като официална култура¹. Всичко, което е част от старинния модел, свързано с някакъв тип обредност и танц, започва или да отпада, или да се трансформира, за да заживее под някаква форма в съвременните условия. Периодите с най-силно влияние върху традиционната и танцова култура са два – началото на XX век и след петдесетте години на XX век.

Посоките на взаимодействие между местния и привнесения танцов фолклор, както и посоките на взаимодействие и процесите, свързани с тях, до известна степен зависят от етапите на развитие на фолклорната култура. Информацията за хората от изследователските експедиции е откъслечна, недостатъчна и трудно би се доказало кой танцов образец от фолклорната култура е привнесеният и кой е заварен. Сравнявайки танците на различните населени места, могат да се открият съществените разлики или липсата на такива. Като към общото уравнение се добави съставът на населението, можем да разберем в каква степен е взаимодействието между местния и привнесения фолклор.

Бежанците, които се заселват в котловината, не са много. Те се заселват на групи от края на XIX и началото на XX до средата на XX век. Днес най-яркият и траен отпечатък, който преселниците са оставили, не е от танцовите образци, а от традиционното им облекло.

---

¹ Под термина *официална култура* имам предвид прехода от патриархален селски бит и обредност на българина към появата на централизирана власт, община, кметство, читалище, кооперация, радиоточка, *хоремаг*, заводи и др.

С цел да се анализира в дълбочина взаимодействието между местния и привнесения фолклор се съпоставят два типа населени места – с присъствие на бежанци (Разлог, село Баня, село Бачево и др.) и без такова (село Добърско, село Бабяк и махалите му). Основна причина за наличието на преселници в котловината е изборът на християнски селища и изоставени турски имоти след 1912 г. Особени разлики в танцовата култура на двата типа места обаче не се откриват.

За изграждането на обобщен образ на фолклорната традиция в този регион се проследяват *три етапа в нейното развитие*: след Освобождението; от 1944 г. до 1989 г.; от 1990 г. до днес. Най-ранните сведения за фолклорната култура на местното население са на чужденци, консули, дипломати, преминали по тези земи средата на XIX век. (Стефан И. Веркович). От края на XIX век се засилва и интересът на българските автори към населението по тези земи, като първото цялостно проучване на населението от Разлога прави Васил Кънчов.

Първият етап се характеризира с добре запазена старинна фолклорна култура и водещо значение на обредните практики и обичаи. Характерно е зараждането на промяната от селски тип култура към така наречената култура от градски тип. Традиционните обредни практики и обичаи започват да се променят. Песните и хорът, част от тази обредност, започват да губят първоначалния си смисъл и значение.

Вторият етап е периодът на социалистическата революция, възприемането на съветския модел. В този период се наблюдават две явления – отмиране и забравяне на старите традиции и мащабно развитие на художествената самодейност. Възникват съборите за народно творчество – „Копривщица“ и „Пирин пее“, създават се държавните ансамбли за народни

песни и танци, които са в основата на сценичното изкуство на фолклорна основа, възникват много самодейни колективи към читалищата и работнически колективи при заводите. Всички те влияят на традиционната танцова култура като част от сценично изкуство на фолклорна основа.

В *третия етап* в развитието на фолклорната традиция все повече се разрушават старинните пластове. Хорото се трансформира в средство за забавление. Всяко населено място в Разложката котловината има свой празник, като някои са се превърнали в техни културни емблеми: Сурва, Старчевата в Разлог, Тодоровден в Бачево, Водици в Добърско и т.н.

Въпреки по-късното освобождение на Разложката котловина, не малка част от миналите традиции са съхранени и до днес като смесица от старинност и съвременност.

ВТОРА ГЛАВА. Научни подходи към фолклорно-танцовата култура на Разлога. Специфики в танцовата терминология

В първи параграф се представя и разглежда *фолклорно-танцовата традиция на Разложката котловина в проучванията на българските изследователи*. След Освобождението много изследователи започват да се занимават с фолклора на Разложката котловина, но първите проучвания са музикално-фолклорни, а не с насоченост към танцовата традиция. Все пак в изследванията се открива доста информация за някои специфики на хората. Танцовата традиция изследват: Ст. Джуджев, Н. Кауфман, Р. Кацарова, Е. Стоин, И. Качулев и Р. Кацарова, К. Петров, А. Илиева и др.

Едно от първите изследвания, свързани конкретно с танцовата традиция на Пиринския край, в което са включени примери от Разложката котловина, е трудът на **Божидар Янев**

„Пиринските народни танци“. Особеностите на отделните танци авторът разделя по околия, като включва следните хора от Разложката котловина: *Неда вода наливала, Иой ле сино, Моралийско хоро, Калайджийската*, описвайки всяко едно от тях, заедно с движенията.

Следващите проучвания на котловината са свързани с музикално-фолклорните диалекти. **Елена Стоин** записва много хора на песни, свързвайки ги с поводите на изпълнение (на хоро, седянка, суша, празник и т.н.). **Анна Илиева** е учен с безспорен принос към научно-изследователската работа, която дълги години изследва и пише за танца, в частност – в Югозападна България и Разложката котловина. Многобройните ѝ статии обогатяват познанията за традиционната танцова култура на региона. Примери за хора и игри в нейните текстове са: *Малка мома вада копа, На възже, Калайджийската, Шам, шам, бела Недо, Хоро на песен, Хоро на гайда*.

В сборника на **Костадин Руйчев** – „Пирински фолклорни хора“, има танцови образци с нотни примери от Разложко, Гоце Делчев, Петрич, Сандански. От Разложкия регион хората са само две – *Севделино и Леле Недо*.

В проучванията на котловината участват **проф. Костадин Динчев** и **Веселка Тончева** на обичая Водици в село Добърско и свързаните с него песни.

Следващият автор, който разглежда подробно танцовите образци от Разложкия район, е **Красимир Петров**. Той описва единайсет хора.

Информация за спецификата на традицията и хората намираме и в монографията на **Петьо Кръстев** „Инструментални стилове във фолклорната музика на Югозападна България: Традиция и обновление“.

Теренните проучвания по въпроса за фолклорно-танцовата традиция обхващат малка част от населените места, влизаци в пределите на котловината. В настоящето проучване влизат голям брой селища, които досега не са били предмет на изследване.

Във **втори параграф** се разглежда **танцовата терминология в етнохореологията**. В България танцовата терминология в етнохореологията бележи началото си след двайсетте години на миналия век. Едни от първите имена, които описват танца, са: Ангел Друмев, Райна Кацарова-Кукудова, Борис Цонев, проф. д-р Стоян Джуджев, Иван Караспасов, Кирил Дженов, Тодор Кючуков, Кирил Харалампиев, Анна Илиева и др.

Първи **Ангел Друмев** прави опит да създаде система за описание на българския народен танц в **„Българските народни хорà“**. **Проф. д-р Стоян Джуджев** в **„Българска народна хореография“** обръща внимание на танцописа в българските народни танци и дава определения за: орхестика, хористика, **хоро**, танцова стъпка и мотив и др. Дава примери с хорà и танци в различни тактове. **Борис Цонев** групира хората в няколко категории: хорà, леси, ръченици, хорà-леси, хорà-ръченици. Разделя ги на прости и сложни, както и на мъжко, женско, моминско, невестинско и старешко. Създава собствена хорописна система. В **„Български танцов фолклор“ Райна Кацарова-Кукудова** разделя танца на хорà и игри, класифицира ги според формата им, прави характеристика по области. Създава своя танцописна система, която нарича **кинестенография**. Танцописът, който използва най-малко символи, е съставен от **Иван Караспасов**. Следващият труд **„Терминология на Българската народна хореография“** е създаден 1955 г. от творчески колектив: **К. Дженов, Т. Кючуков,**

К. Харалампиев, П. Захариев. Това е един от най-мощните трудове, целящ да обхване възможно най-добре българския народен танц. Авторите съставят определен брой терминувани движения, характерни за българските танци, по примера на съветските хореографи.

Последният автор, който се разглежда в текста, е **Анна Илиева**. Тя създава първия монографичен, теоретичен труд, свързан с проблемите на фолклорно-танцовото формообразуване. Големият обем от информация и дългият период на нейното осмисляне карат авторката да създаде и усъвършенства предхождащите я трудове.

В **трети параграф** се разясняват *спецификите на танцовата терминология при формообразуването на българския танцов фолклор*. Разглеждат се трудовете на: проф. Стоян Джуджев – „Българска народна хореография“ (1945г.), Райна Кацарова – „Български танцов фолклор (1955 г.), проф. Георги Абрашев – „Композиция и форми на танца“ (2001 г.), проф. Анна Илиева – „Теория и анализ на фолклорния танц“ (2007 г.), като отново се представят по хронологичен ред на година на издаване.

В изследванията на българските учени се наблюдават съществени разлики по отношение на терминологията и спецификите при структурното формообразуване на българските народни танци. Като цяло липсват задълбочени изследвания на танцовата култура, а изследваните населени места, както и изследванията на танците от Разложката котловина, са малко на брой. Всички проучвания, касаещи танцовата култура на Разложката котловина, са спорадични и обхващат една малка част от християнските селища. От друга страна, хората от Разлога, които изследователите включват в

своите изследвания и публикации, днес не са част от традиционната танцова култура.

ТРЕТА ГЛАВА. Формообразуване и структурни особености на танците в Разложката котловина.

В първи параграф се представя *спецификата на традицията в Разложката котловина*. Разглеждат се част от обичаите, които носят в себе си спецификата и отличителните белези на населението от котловината.

Бабинден е пример за традиционен обред, който е претърпял промени и е станал част от съвременната традиция. В текста се описва традиционната практика на този ден в миналото. След отпадането на Бабинден от традиционната култура поради промените в социалния живот на хората, ритуалите се пренасят в акушер-гинекологичното отделение в болницата на Разлог, спазва се даряването и наричанията за здраве и благоденствие. Интересно е хорото на Бабинден. Задяването на детето от свекървата и участието им в така нареченото *бабинско хоро* носят дълбоко смислово значение за тях, което се доказва и от теренните записи. В този обичай се наблюдават два момента: единият е свързан с посвещението на новороденото и неговото представяне пред другите в общността, а другият – с отдаването на почит към свекървата.

Разказите на респондентите от Разлога са ценен източник на информация за начина на провеждане на обичая, за изпълнението на хорото, за песента по времето на играене и т.н. Намират се отговори на въпроси, свързани с достоверността на информацията, стигнала до нас (песента „*Айда баби да тропнеме*“).

За населението на град Разлог този ден от годината е от голямо значение, макар днес празникът да е претърпял изменения в протичането.

Сурва днес е един от най-големите празници, на които може да се наблюдава хорото в Разлог. Тогава всички махали от града и някои съседни села се приготвят да посрещнат Нова година. Информация за протичането на празника в миналото получих от много жители на град Разлог, включително и от последния дългогодишен ръководител на групата от Крапата² махала – Кирил Максев, който е бил участник в Старчевата средата на XX век.

Според проучванията, в миналото на празника са участвали само мъже и ергени в две групи – малки и големи старци. Отношението на местното Разложко население относно празника Сурва до средата на XX век остава непроменено. Жените навлизат след 40-те години на миналия век. В празника на първо място са *чаушите*³ – първи и втори *ергенин*⁴, *първа мома*⁵, *старци*, мечкар, мечки, цигани, смешници и др. Подготовката за този ден е през цялата година.

---

² Крапата, къса, малка махала. Местното население я нарича още *чанта махала*, по смисъла „*хващаш си чантата и си на пазара*“ (Д. Парапунов).

³ Чауш в буквален и преносен смисъл означава воин, пазител. По разкази на моите информатори ролята на чауша е да пази хорото - и в миналото, и днес първият чауш следи за реда и протичането на празника.

⁴ Първ ергенин е човекът, който води и управлява хорото през цялото време. Вторият ергенин стои на опашката. Първият ергенин има правото да си избере първа мома, негова е тежката задача да играе през цялото време, без да спира хорото.

⁵ Първа мома в миналото е било момче, облечено в женски дрехи – едно от доказателствата, че в празника не са допусkali жени.

Текстът проследява смисловите значения на отделните моменти в празника, пътя на хорото, водачите му, чаушите, другите персонажи и т.н. Днес Старчевата се е превърнала в емблема на град Разлог. Противоречива е информацията относно протичането на празника във и извън пределите на града. Може да се обобщи, че водещо в празника не е била пищната и стройна организация по махали, а по-скоро идеята за прогонването на злите сили, за благоденствие и берекет, за поздрава и плодородна година. Промяната идва след заснемането на първата Нова година в Разлог⁶, празникът се променя, става по-мощен.

Водици в село Добърско е обичай от зимния календарен цикъл, присъщ за християнското население. По традиция водичарките пеят и изпълняват обредни хора, наричат за здраве и берекет. Според мен тази моминска обредна практика в миналото се е правила в повечето населени места от котловината, както Сурва и Бабинден. Свидетелство за това са разкази на събеседници в проучването.

Обичаят е отпаднал от традиционната култура към средата на 50-те години на миналия век, но днес той се е превърнал в празник на село Добърско. В източната част на котловината, където преобладава помашкото население, тези обичаи и празници, които изброих, не се честват, освен в местата със смесено население.

Рамазан Байрам, Курбан Байрам и абитуриентските балове са най-големите празници при българите мюсюлмани. По

---

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=YR28umiZ7LM>,
https://www.youtube.com/watch?v=4GK0_TSyLBs,
<https://www.youtube.com/watch?v=8ZyIzNBVM10>, Линкове към най-старите видеоматериали, свързани с честването на Сурва в Разлог.

време на Байрама, по думите на интервюираните, в миналото са се правели *врътки*⁷ или *веселии*. Те са имали важно социално значение, но след 60-те години на миналия век отпадат. Днес отново се събират, но на площада, за да играят хоро.

Впечатление правят така наречените *музики*, които са с цел играене на хора. Подобен тип организация е характерна само за помашкото население на котловината, основно в източната ѝ част.

Рамазан Байрам – теренните проучвания на празника са от град Якоруда, 2021 г. Днес се наблюдават няколко нововъведения: стройна организация на музиката (тъпането), специално изготвен маршрут за музикантите, празнична програма на сцената пред Читалището.

След подробно и последователно описание на протичането на празника, впечатление прави присъствието на борци като отражение на отминалата традиция и мъжките инициации в миналото. Спечелването на коча и повеждането на хорото с животното на рамене в миналото днес не се наблюдава.

Якоруда и в миналото, и днес се оказва място, където процесите, свързани с трансформацията на традиционната култура текат по-силно (Байрама, облеклото – модата на аления фустан в цялата котловина тръгва от Якоруда).

---

⁷ Врътки или веселии – това е люлка, която се изработва специално от ергените. Направена е от един вертикално забит в земята кол (стреджер) и един по-дълъг, който лежи хоризонтално върху забития в земята. Хоризонталният е с дължина 5-6 метра. От едната страна е момата, а от другата страна е ергенът. Момчето завърта врътката и след като я засили достатъчно, се качва и той. Това са моментите, в които населението на селото или махалата по време на празници се събира, въртят се моми и ергени, пеят се песни и се играят хора.

Днес се откриват прилики между най-големия празник сред мюсюлманите и най-големия празник при християните, Рамазан Байрам и Сурва. Разлика се открива във възприемането на хорото - в източната танцът все още има свойствата на неделното хоро от миналото.

Великден е вторият най-голям празник след Божич (Коледа). По време на тези дни християнското население на котловината изпълнява идентични ритуали. В по-старо време, след първия ден на Великден и след посещаването на църквата, са се играли хора. Едновременно се е пеело и играело. Музикалният инструмент е бил гайда. За да се случат тези неща днес, са нужни множество приготовления. След средата на миналия век всички ритуали отпадат с появата на новата власт.

В Елешница Великден се е превърнал в най-големия повод за празник, както Сурва за град Разлог. На този ден всички махали се приготвят да облекат традиционните за региона носии, правят се старци, обличат се чауши. Няма сведения за друго място в котловината, на което да се правят старци на този ден от годината, който е част от пролетно-летния календарен цикъл. Участието на жените като старци е от края на ХХ и началото на ХХІ век. Спецификите на празника се проследяват в съпоставка с тези на Сурва в Разлог.

Гергьовден се чества от цялото население на котловината, дори и от българите мюсюлмани. Две са населените места, за които Гергьовден днес е най-големият празник през годината – Якоруда и Добринище. Празникът протича по съвременния модел, като често преминава от махалите към централния площад и прераства във всеобщо веселие.

Теренните проучвания на празника са от 2021 г., като в текста неговото протичането се проследява и анализира успоредно в Якоруда и в Добринище. В Якоруда прави

впечатление *стройната организация* на празника, многото хора (християни и българи мюсюлмани), танцуването на хора̀ през цялото време на площада: *Правото*, *Напред назад*, *Турския марш*, популярните сред танцовите клубове *Рибнишка гайда*, *Гинка*. Въпреки желанието за възраждане на начина на честване в миналото, не се усети значимостта на елементите, които са били кулминацията на празника преди – китките, водата и техните лечителни способности.

В Добринище наблюдавах и анализирах празника в махала „Бунаре“. В града също се събират на площада, но топенето на китките и последвалото хоро се случва по махалите. Там и пред църквата е най-голямата веселба. Докато в Якоруда начинът на протичане на празника е сравнително ново явление от градски тип, то в Добринище все още по-голямата част от празника преминава по старинните норми: ред, начин на раздаване на китките, пеене на старите жени. В Добринище през по-голямата част от времето хората играеха *Правото хоро* на тъпане, с техники на изпълнение, които все по-рядко се виждат в естествена среда. Стига се до извода, че протичането на Гергьовден в Добринище е пример едновременно за съвременно протичане на празника, съдържащ в себе си и много белези от старата традиция.

Обобщава се важната роля на танца в живота и празниците на населението от Разлога и до днес. Въпреки проявленията, които видоизменят танца, важно е наличието на опити за реконструиране на обичаите от миналото в Разлога, респективно и на ролята на танца в тях. Традиционната култура е свързана с календарните празници и обичаи. Тяхното честване, начинът на организиране и протичане, съдържат в себе си спецификите на регионалната култура. Характерен белег за изследваните празници, част от съвременната традиционна

култура, е масовото хоро, шествието, придружено с танцуване. При всички тях кулминацията и завършекът са свързани с всеобщото веселие и танцуване. Тоест, днес по-голяма част от празниците са организирани по един и същ принцип – по правилата на Сурва.

Населението на котловината е трансформирало голяма част от традиционните празници по примера на Сурва. Тъпането са неизменна част от традиционните чествания. Днес тези празници в Разлога са лишени от всякакъв тип обредност. Характерно при повечето хора̀ е завъртането, свиването на опашката: *Правото*, *Четворното (Напред назад)* или както все по-често го наричат *Бяла роза*, *Турски марш (Назлънжината)*, *Пашовското*, *Ситната*. Този тип развитие на хорото е много характерно за цялата котловина. Някои от танците са наследство от по-старо време: *Свекърва Мара карала* или *Аджи Дамбо* от село Добърско. Друг тип хора̀ са станали част от традиционната култура на котловината, благодарение на съвременното развитие, уеднаквяване на живота на хората - *Пашовското* хоро в Северозападните Родопи.

В по-старо време, а и днес, хора̀та, които обслужват празниците, са няколко: *Правото* с 3 или с 6-тактова танцова фраза, *Четворното*, а в по-ново време – *Ширто*. Ако в миналото хора̀та, които са били част от обичаите, са били всички варианти на *Правото* или *Четворното*, днес разнообразието от танцови образци е по-голямо.

Във **втори параграф** се прави *характеристика на танците от Разложката котловина*, като се включват всички танцови образци от съвременната танцова традиция и такива, които са част от по-старинната танцова култура. Изследваните танци от котловината са деветнайсет, както и обредната игра на Водици. Разглеждат се двайсет и две хора̀, а някои от тях по два

пъти поради локалните им специфики. **При българите мюсюлмани в източната част на котловината** разгледаните танци са шест: *Правото хоро, Ширто, Ситната* (Ръченицата), *Пашовското, Напред назад* ⁸ (Ганкиното), *Назлѣнкиното* ⁹ (Назлѣн Назлѣн, Турски марш). Хората при **българите християни от западната част** са: *Правото, Ширто, Четворно (Напред назад), Турски мари, Разложкото (Свекърва Мара карала, Аджи Дамбо), Петруно тиле, Варай Калъо (Извор вода извираше), Ин мин Маро мори, Дана бели на реката*. Хората от **ромската махала в Разлог**, като представителна извадка за танцовата култура на ромското население на котловината, са шест на брой: *Правото, Индийското, Ширто, Напред назад, Шопската (Граовското), Банге бузни, Турски марш, Гайда аваси, Пирава дае (На пролет розите цѣфтяха, Трима братя), Шумарското*. Те се срещат навсякъде, където има ромско население, а вероизповеданието не е определящо за танцовата култура. От анализирания хорà може да се направи извод, че почти всички са изградени на отворения верижен принцип на повторение на микроформата, което доказва втората хипотеза на дисертационния труд.

С цел да се допълни картината на танца в Разложката котловина, правя **типологизация** според: **функцията** (*обредни хора и игри; празнични – за развлечение*); **външната форма** (*с проста макроформа; със сложна макроформа*); **едночастни** или **двучастни** (*с бавна и бърза част*); според **историко-**

---

⁸ В различните части на котловината това хоро се среща под различни имена: *Напред назад* (във всички помашки селища и в някои чисто християнски, например с. Добърско), в Разлог го наричат *Четворно*, в по-ново време се среща и под името *Ганкино*.

⁹ В някои части на котловината, където преобладава християнското население, наричат това хоро „Турски марш“.

типологическото развитие (с признаци на старинност и съвременни); **типични** (характерни само за всяка една от трите групи – *християните от западната част; българите мюсюлмани от източната част; ромското население в котловината*); хорà, които са **характерни за цялото население** (срещат се и при трите групи).

В проучването се анализират тринайсет танцови образеца, които за първи път са обект на изследване: *Разложкото, Пирава дае, Индийското, Банге бузни, Шумарското, Дана бели на реката, Ин мин Маро мори, Варай Кальо, Петруно пиле, Свекърва Мара карала, Назлънकिनата, Пашовското, Ситната.*

В **трети параграф** се представя **съвременното състояние на традицията – нейните локални и надлокални измерения**. Открояват се съвременни практики от типа на карнавала, фестивала. Специално внимание се обръща на Читалището в град Разлог като представителна извадка за работата на читалищата в региона.

Благодарение на отношението на местното население към традицията и добре съхранената отчасти старинна фолклорна култура, локалната култура е смесица от традиция и съвременност. Най-добрият пример за състоянието на традицията може да се посочи в празниците и Читалищата.

Примери за локалната култура на Разлога, но и за прехвърляне на локалните граници, за популяризиране на нематериалното културно наследство, са: „Старчевата“, Фестивал на мъжките фолклорни певчески групи и индивидуални изпълнители, Национален фестивал на традиционните български хорà „На армане с тъпàне“, Танцов клуб „Мехомия“, национални, международни и научно-

практически семинари (напр. „Събрали ми се, набрали“), Добърските баби и др.

Може да се обобщи, че въпреки постоянно променящата се и все по-уеднаквяваща се култура в страната, Разлога остава място, в което местното население грижливо съхранява българската идентичност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Разлога заема една не малка част от територията на Югозападна България, а именно цялото котловинно поле, обградено от планините Рила, Пирин и Родопи. Спецификите на танца и връзката му с традиционните масови чествания на някои от празниците днес открояват Разложката котловина като място, в което хорото заема важна роля по време на тяхното протичане. Във фолклорно-танцовата култура на изследвания от мен регион се наблюдават процеси на трансформация и смесване на старинност и съвременност. Срещат се хорà, които в миналото са били част от традиционната женска обредност (*Водичните хора, Свекърва мара карàла, Варай Кальо, Ин мин Маро мори, Дана бели на реката, Петруно пиле*, и др.), и съвременни, които са станали част от танцовата култура на по-късен етап от нейното развитие (*Ширто, Шумарското, Пашовското, Турски марш, Шопската*, и др.), благодарение на работата на читалищата, клубовете за хорà, танцовите състави, ансамблите. Наблюдават се и трети, които са били част от старинната танцова култура, а днес все още се срещат като част от съвременните обичайни хорà (*Правото, Четворното, Разложкото*). На базата на проучванията ми се оформят **три типа хора – старинни и съвременни, и такива, които носят**

белези на старинност и са част от съвременната фолклорно-танцова култура. Първият тип могат да се наблюдават само в читалищата и формите на танцуване, които то приютява. Вторият и третият тип определям като обичайни, живи, като част от съвременната фолклорно-танцова култура на котловината.

На базата на моите проучвания и анализи, свързани с танцовата култура, се открояват определени специфики по отношение на музикално-танцовата култура в традицията и днес. Съставът на населението продължава да бъде смесен, в който влизат българи християни, българи мюсюлмани и роми. Вероизповеданието е основен признак за различие както по отношение на празниците, така и по отношение на тяхното честване. В тази връзка разделих котловината на два микрорайона – източен и западен. В източния преобладаващото население е от българи мюсюлмани, а в западния – от българи християни. И в двата микрорайона се среща ромско население, което в различните етапи от историческото развитие сменя религията си. Така днес се срещат роми с мюсюлманско и с християнско вероизповедание.

По отношение на танците в двата микрорайона се наблюдават определени различия, свързани с хорото и неговото протичане. При християните от западната част на котловината е характерно голямото празнично мегданско хоро и най-вече масовите танцови шествия по улиците на градовете и селата, съсредоточени предимно в зимния цикъл от празници. Изключение правят Великден и Гергьовден – те спадат към пролетно-летния цикъл. При мюсюлманите от източната част на котловината танцово шествие не се среща. Характерно за тях е голямото празнично мегданско хоро, което те развиват в продължение на часове, най-често на площада на селото. Това

обикновено се случва на най-големите мюсюлмански празници – Рамазан и Курбан Байрам, а в по-ново време и на абитуриентските балове или просто за забавление. В разделените от мен два микрорайона различия има и по отношение на стила на изпълнение и орнаментирането на някои хора. *Назлънкиното* и *Турският марш* на практика са едно и също хоро, изградено от почти еднакви елементи на танцовите движения, с еднаква танцова микроформа. Едното се среща в населените места с развити читалища и школи по танци (*Турски марш*), а другото – в по-малките населени места, където най-често няма читалище и хореограф (*Назлънкиното*). Стилът на изпълнение на хората в населените места, където действат читалища и има преподаватели по танци, е различен от тези, в които няма подобен тип институции и специалисти. Това е причината да се наблюдава различие по отношение на стила и орнаментиката в двата модела на обучение. При единия обучението, стилът и орнаментиката на хорото се определят само от хореографа, а при втория принципът на обучение е естествен – по модела от фолклорната култура.

За населението от Северозападните Родопи танцуването на хоро се е превърнало в повод за празник. Те събират пари, за да осигурят музиканти, без конкретен повод, за да играят хоро, най-често под съпровод на клавирен инструмент и певец. В малките населените места (махали) по високите части на Родопите няма читалища или хореографи, които да се грижат за танцовата култура. Децата и младежите научват типичните за региона танцови образци по естествен път, както е било в миналото. Наблюдава се все по-голям интерес от страна на младото поколение в участие и интерпретиране на местните традиционни празници. Тази тенденция е причина за мултиплициране на празниците и привличане на многобройни

наблюдатели и участници, които не са част от локалната общност. Голямото мегданско хоро присъства навсякъде в котловината – със или без повод.

Разлики в танцовата култура между двата микрорайона има по отношение на повода на танцуване и на музикалния съпровод. Открояват се хора, характерни за всяка една от трите групи население: всяка от тях има свои характерни хора, които не се срещат при останалите:

- При ромското население това са: *Индийското, Шопската, Банге бузни, Пирава дае, Шумарското, Гайда аваси*;
- При българите мюсюлмани: *Ситната* (ръченицата), *Пашовското, Назлънकिनата*;
- При българите християни: *Дана бели на реката, Ин мин Маро мори, Варай Кальо, Петруно пиле, Свекърва Мара карала, Разложкото*;

Правото хоро, Ширто, Четворно (Напред-назад, Ганкино), Турски марш, се срещат навсякъде в котловината.

Характерно за повечето танцови образци е сложната макроформа, изразена най-ярко при опашката, а в някои случаи при върха на хората. По отношение на микроструктурата тя може да бъде проста (характерна за някои обредни хора и игри) или сложна (присъща за по-съвременните хора). По време на изпълнението на някои от танците се наблюдават едновременно две микроструктури с различна големина и пространствено разгръщане – в началото и в края на хорото (*Пашовското, Правото, Четворното, Ширто*). От анализирания хор почти всички са изградени на отворения верижен принцип на повторение на микроформата. Изключение правят обредите хора и игри, те могат да се наблюдават единствено в репертоара на читалищните групи, но вече само като възстановка на част от обряда.

Един от основните приноси на изследването е характеристиката и класификацията на двайсет и две хорà, както и направената типологизация според някои от основните им белези:

- Функцията (обредни хорà и игри, празнични – за развлечение);
- Външната форма (с проста или сложна макроформа);
- Едностни или двучастни (с бавна и бърза част);
- Според историко-типологическото развитие (с признаци на старинност и съвременни);
- Типични (характерни само за всяка една от трите групи);
- Хорà, които са характерни за цялото население (срещат се и при трите групи).

В проучването се откриха тринайсет танцови образца, които за първи път са обект на научно изследване. Това са: *Разложкото, Пирава дае, Индийското, Банге бузни, Шумарското, Дана бели на реката, Ин мин Маро мори, Варай Кальо, Петруно пиле, Свекърва Мара карала, Назлънकिनата, Пашовското, Ситната.*

След направените проучвания установих, че изследваните в миналото места са само от християнски тип или с преобладаващо християнско население. Сведенията за помашкото население от тази част от Югозападна България са свързани предимно с музикално-фолклорните диалекти и етнодемографските промени, които настъпват при българите мюсюлмани от Северозападните Родопи след средата на двайсети век. Периодът, когато се правят големите научни експедиции в този регион, съвпада с опитите за смяната на имената на конкретната етноконфесионална група. 70-те и 80-те

години на миналия век държавната политика оказва влияние за това помашкото население да остане слабо проучено и до днес. Научните изследвания до този момент обхващат само следните градове: Разлог, Банско, Белица, Якоруда и селата Кремен и Обидим. Това е и една от предпоставките за проведените от мен терени в селата: Бабяк, Орцево, Черешово, Конарско, Бунцево, Биковци, Крастава и др., намиращи се в слабо проучените части на котловината.

Изследвах и анализирах най-големите празници от културния календар на котловината, превърнали се в емблема на някои от населените места в Разлога: Водици, Сурва, Бабинден, Великден, Гергьовден, Рамазан Байрам, Курбан Байрам. Водещо при празниците в миналото е бил смисълът и значението им, което е свързано по-скоро със старинните обредни практики и вярвания за благоденствие, здраве по хората и животните, или пък с някакъв тип инициация. Днес същите тези празници са трансформирани, изчистени от всякаква сакрална обредност, трансформирани в карнавални и пищни шествия, при които централно място има танцовото шествие по улиците и площадите, а хорото заема главна роля по време на тяхното протичане.

Разложката котловина се откроява със своите празници, в които са вплетени едновременно традиция и съвременност. Съвременното състояние на традицията и нейните локални и надлокални проявления са тясно свързани с традиционните празници на населението, с участието на различни фолклорни групи, танцови ансамбли, състави и клубове в различни чествания, концерти, семинари и др., подкрепяни от общините и читалищата в региона. Едни от примерите за това са карнавалите и фестивалите, които са част от съвременния

културен календар: „Пирин пее“, „Старчевата“, „На армане с тъпане“ и др.

Транслатор на фолклорната традиция от котловината в общото културно пространство е участието на фолклорни групи, танцови ансамбли, състави, танцови клубове от котловината в национални и международни концерти, фестивали, карнавали. Също и участието на български учени, изследователи и хореографи в национални и международни научно-практически семинари с танцови образци от котловината, творческата и концертната дейност на любителски и професионални състави, в чиито програми са включени авторски хореографски обработки и произведения с танцови и музикални образци от Разложката котловина. И не на последно място – интересът на Националната, регионални и частни телевизии към отразяване, заснемане и излъчване на събития, свързани с традиционната култура на Разложката котловина.

Разложката котловина е място, в което все още може да се наблюдават различните пластове от развитието на фолклорната култура със своята смесица от старинност и съвременност. Характеризира се с това, че хорото заема главна роля в цялостното протичане на празниците. Уважението към този тип проявление на танца все още е дълбоко свързано с местното население. За съвременното младо поколение основният начин за развлечение продължава да бъде танцуването на хоро.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. За първи път се пристъпва към детайлно изследване, проучване и анализиране на танцовата култура в Разложката котловина.

2. За първи път са изследвани и анализирани двацет и два фолклорни танцови образеца от Разложката котловина в процесуалното развитие на микро и макроформата им.

3. Изследвани и анализирани са тринайсет фолклорни танцови образеца от Разложката котловина, които до момента не са били обект на проучване от страна на етнохореолозите.

4. За първи път е анализирана танцовата култура на българите мюсюлмани от Северозападните Родопи.

5. Прави се анализ на спецификите на традиционната култура в периода – нач. на 20 в. до днес, на базата на исторически, теоретичен и хореографски аспект.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА

1. **Атанасов, Данаил 2020:** Принципи на теренната работа при изследването и документирането на традиционната култура (Няколко примера от моите теренни проучвания в Разложката котловина). – В: Сборник научни трудове, докладвани на 24 и 25 септември 2020 г. пред ХХІХ „Международна научна конференция за млади учени“. София, с. 79-85
2. **Атанасов, Данаил 2020:** Танцовата култура на село Добърско. Читалището и работата на хореографа за опазване на нематериалното културно наследство – В: Сборник доклади от Научно-практическа конференция, посветена на 80-годишнината от рождението на проф. д-р Георги Бижков – Образование и изкуства: Традиции и перспективи. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 825-831.
3. **Атанасов, Данаил 2021:** Хорото в празника на българите мюсюлмани от Северозападните Родопи – В: Сборник доклади и статии – Непознатите. Пловдив: „АСТАРТА“, с 136-143.

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ“
БЛАГОЕВГРАД

FACULTY OF ARTS
DEPARTMENT OF CHOREOGRAPHY
DANAIL MARCHELOV ATANASOV

DANCE CULTURE OF THE RAZLOG VALLEY.
MANIFESTATIONS AND SPECIFICS

AUTHOR'S SUMMARY

on

dissertation for conferment of educational and scientific degree

"DOCTOR"

professional field 8.3. Music and dance art

Scientific adviser:

Prof. Nikolay Tsvetkov

Reviewers:

Prof. DSc. Albena Georgieva

Prof. DSc. Rumen Poterov

BLAGOEVGRAD 2022

The dissertation study was discussed and directed for defence by the Department of Choreography at SWU "Neofit Rilski" on April 13, 2022.

The total volume of work is 227 pages, of which 174 main text. The bibliography includes 83 titles in Cyrillic, 27 internet sources and 78 names of respondents from 18 settlements.

The defence of the dissertation will take place on 13.04.2022 from 10 am in the conference room (114) – UC 1 of SWU "Neofit Rilski", Blagoevgrad, at a meeting of the scientific jury, determined by Order No3 of 10.01.2022 of the Rector of SWU "Neofit Rilski".

The defence materials are available to those interested in the library of SWU "Neofit Rilski", Blagoevgrad.

CONTENTS

INTRODUCTION	5
FIRST CHAPTER. GENERAL CHARACTERISTICS OF THE FOLKLORE CULTURE IN THE RAZLOG VALLEY	9
1.1. Location and territorial range.....	9
1.1.1. Geographical boundaries	9
1.1.2. Separate subregions	10
1.2. Migration processes and influence on the traditional dance culture	11
1.2.1. Historical events that influenced migration processes	11
1.2.2. Directions of interaction between local and imported dance folklore	12
1.2.3. Stages in the development of folk culture	12
CHAPTER TWO. SCIENTIFIC APPROACHES TO THE FOLK DANCE CULTURE OF RAZLOG. SPECIFICS IN DANCE TERMINOLOGY	14
2.1. The folklore-dance tradition of the Razlog valley in the studies of the Bulgarian researchers	14
2.2. Dance terminology in ethnochoreology	15
2.3. Specifics of dance terminology in the formation of Bulgarian dance folklore	16
CHAPTER THREE. FORMATION AND STRUCTURAL FEATURES OF THE DANCES IN THE RAZLOG VALLEY	17
3.1. Specifics of the tradition in the Razlog valley	17
3.2. Characteristics of the dances from the Razlog valley	22
3.3. Contemporary state of tradition - local and sublocal dimensions	24

CONCLUSION	24
CONTRIBUTIONS TO THE DISSERTATION WORK.....	30
PUBLICATIONS ON THE TOPIC	31

INTRODUCTION

Dance culture in Bulgaria is rich and multifarious, thanks to its regional diversity in terms of stylistic characteristics, specifics of formation, means of expression of dance, its external form and degree of connection with traditional rituals or as an artistic and entertainment activity characteristic of modern dance tradition. The main influence on these processes and the transformation of folk dance in Bulgaria have the historical and political events of the late nineteenth century and early twentieth century. Particularly specific and dynamic is their course in southwestern Bulgaria, due to the later liberation and formation of Revival culture, migration processes. *"Not without significance for the later Revival formation of culture in Southwestern Bulgaria are the traces of the medieval traditions of the old towns, monasteries, centers of spiritual culture, education and others that abound in this area"* (Ilieva 1989: 65). *All this is reflected in the dance, which combines ancient forms and modern manifestations*". The Razlog valley is a vivid example of the rich regional diversity of the Bulgarian dance culture. The dance samples from the region preserve elements of the ancient culture, combined with the modern artistic and entertainment function of the dance. This process of transformation dates back to the XX century, when the culture of the Revival-urban type began to influence the patriarchal-rural life, culture and folk dance: *"In this atmosphere, in these conditions of the Bulgarian city rising from the village is born the uniqueness of the Bulgarian Revival-urban style on the basis of the rural dance"* (Ilieva 1989: 87).

The specifics of the development and manifestations of dance culture today can be observed in many settlements of the Razlog valley during holidays such as: Surva, Babinden, St. George's Day, Easter and others. Characteristic of them is the mass procedural

dance procession and the big *meždansko horo* (square dance). As a culmination of the holiday, it continues to play an important role with its socializing function, collective activity and experience of all in the village. This in turn attracts more and more people from the country and abroad, going beyond the local dimensions and becoming a translator of the regional dance tradition. These specifics of the local tradition and the modern dance culture of the Razlog valley motivated me to choose the topic of the dissertation.

Research problem

The research problem of the dissertation is related to the study and analysis of the folklore culture from the Razlog valley, its manifestations and specifics. This allows us to trace the development of folklore tradition, to discover its new manifestations and transformations, which are important for establishing the current state of dance culture in the valley.

The research problem arises due to the need for more in-depth research in the field of dance culture. The traditional culture in the Razlog valley has long been the subject of research by Bulgarian scientists, but they are mostly musical and folklore. The previous research related to the dances in the valley concerns a small part of the settlements.

The main reason for choosing the topic is the limited number of studies of the Razlog valley, related to the dance tradition. In order to highlight the regional and local specifics of dance, more in-depth research is needed, involving a larger number of towns and villages. It is also necessary to increase the interest in the local manifestations of the folklore tradition on the part of the local population, scientists, researchers, ethnochoreologists from the country and abroad.

My personal and professional motive in choosing the topic of this work is my increased interest in the folklore tradition in my

many years of work as a professional performer, choreographer and instructor. For twelve years now, as an instructor of dance ensembles in the town of Razlog and the village of Dobarsko, I have been a direct participant and observer of contemporary manifestations of folk culture in the region.

Relevance and significance of the topic

The topic relevance of the dissertation is determined by the need for a more comprehensive, in-depth study and analysis of the current state of the dance culture of the Razlog valley in individual villages.

The topic of this paper examines many aspects of manifestations of the dance tradition, related to the continuity, structural features and formation of dances, the specifics of the tradition and its local and supra-local dimensions.

The aim of the present dissertation is: to study, analyze and reveal the characteristic features of the dance tradition in the Razlog valley, to characterize the dances, to trace the processes related to the continuity between generations, to search and decipher unexplored dances by ethnochoreologists.

The main tasks for the realization of the goal are:

- To study, analyze and systematize the folk dance tradition of the Razlog valley in the research of Bulgarian researchers.
- To review and survey dance terminology in ethnochoreology.
- To reveal the specifics of the tradition in the Razlog valley.

- To trace and analyze the current state of the tradition with its local and supra-local dimensions.
- To conduct field research in order to study, analyze and systematize the dances in the Razlog valley.
- To discover and analyze unexplored folk dance samples.

Object and subject of the research

The object of the research is the dance culture of the Razlog valley.

The subject of the research are the peculiarities of the dance culture in the Razlog valley, its specifics and manifestations, the current state of the tradition, its local and supra-local dimensions.

The limitations of the development are of temporal and territorial nature. The study covers the period from the fifties of the previous century until today, as studied and analyzed: Razlog municipality and the villages: Dobarsko, Godlevo, Bachevo, Banya, Eleshnitsa; Bansko municipality - Dobrinishte and Obidim village; Belitsa municipality - the villages: Babyak, Ortsevo, Chereshovo; Yakoruda municipality - the villages: Konarsko, Buntsevo, Bikovtsi; Velingrad municipality - Krastava village (its geographical location includes it in the Razlog valley).

Author's thesis and hypothesis

The main research thesis is that the dance culture of the Razlog valley has different specifics of manifestation and preserves elements of the past, combining them with modern practices.

The first hypothesis of the study is that the villages that are far from the cities located in the higher parts of the valley have preserved older layers of traditional culture than those located in the lowlands, near the cities.

The second hypothesis is that the traditional *megdansko horo* in the valley has its own specifics of construction, formation and manifestation in terms of micro and macroform, which differ from other regions of the Pirin folklore region.

Research methodology

The specificity of this dissertation involves the use of a wide range of methods and techniques. Working with field sources predetermines the main research methods.

The methods used are:

- Review and analysis of theoretical sources, studies, research of Bulgarian researchers related to the folk dance tradition of the Razlog valley.

- Theoretical analysis of research related to dance terminology in ethnochoreology.

The empirical group of methods includes:

- Study of audio, video and text materials with information.
- Observation, included observation, interview (free, semi-structured, circular and biographical) with informants from different settlements of the Razlog valley.

The method of comparative analysis was used in the study because it is related to the differentiation of separate regions, the analysis and comparison of dance patterns, their functionality, specifics, formation and classification.

CONTENT OF THE DISSERTATION

FIRST CHAPTER. General characteristics of the folklore culture in the Razlog valley.

The **first paragraph** discusses the *location and territorial range of the Razlog valley*. The Razlog valley is characterized in terms of its location and geographical boundaries. Historical data related to the early settlement and inhabitation of these lands

emphasize the favorable location of the Razlog valley. The roads that continue to be important for the population to this day are also decisive. The names of the villages that are the subject of the study in terms of their geographical location relative to the valley are introduced. For greater clarity in the study, two subregions of the valley are conditionally differentiated - eastern and western. In both, the population is mixed, but with a predominant type of religion.

One of the first comprehensive studies of the Razlog valley from the end of the nineteenth century is by Vasil Kanchov. In ancient times, and today the western part of the valley is characterized by the fact that it is dominated by large villages and Christian population. In the eastern subregion most of the villages are entirely Pomaks, around which there are many neighborhoods. Much of the field research is concentrated around the neighborhoods of the village of Babyak - Babyashkite kolibi. Religion is one of the essential characteristics by which the population differs and which gives rise to differences in calendar rituals and holidays, both in the past and today.

More recently, there has been a trend of mixing between the Muslim and Christian populations, as well as the relocation of the Pomak population from the higher parts of the Northwestern Rhodopes to the towns of Belitsa and Yakoruda. The other villages have one type of religion and are located high. Their processes of change are slower due to their isolated geographical location. This is what makes it possible to study and document an older layer of folk culture. The settlements are conditionally divided and explored as part of the two separate subregions. The first hypothesis is proved that the villages that are further from the cities and are located in the higher parts can be considered as settlements that have preserved older layers of culture than those that are located in the lowlands and near cities.

The **second paragraph** clarifies *migration processes and the impact on traditional dance culture*. The historical events that influenced the migration processes are traced.

Migration has a decisive role in the change and development of traditional culture. Some of the most significant events that influenced the ethno-demographic changes in Bulgaria and in particular - in the Pirin region are: the struggle for national liberation, the Russo-Turkish War, the First World War, the Balkans War and the Second World War. In southwestern Bulgaria is characterized by the migration of mainly Bulgarian Christians from south to north. This also applies to the Razlog valley in the 19th and the beginning of the 20th century. After the Berlin Treaty, two spates of political refugees were formed - Bulgarian Muslims, who moved to the southern parts of the Balkan Peninsula, and Bulgarian Christians, some of whom moved north to the Principality of Bulgaria.

After the Liberation, refugees from the villages of Banitsa and Karakoy came to the Razlog valley and settled in abandoned Turkish houses and lands in the towns of Mehomiya, the village of Bachevo and the village of Banya.

The good reception of foreigners by the local population helps to penetrate their traditional culture in the Bulgarian. Ethno-demographic changes lasted until the middle of the 20th century and changed the traditional culture of the indigenous population in the Pirin region. However, there are no lasting traces of the dance. As a legacy of the refugees is their rich holiday costume, which the locals call *bejansky* (refugees).

After the liberation of the valley, the process of its transformation began, which today we know as official culture. Everything that is part of the ancient model, associated with some type of ritual and dance, is beginning to either fall away or be transformed to live in some form in modern conditions. There are

two periods with the strongest influence on traditional and dance culture - the beginning of the twentieth century and after the fifties of the twentieth century.

The directions of interaction between local and imported dance folklore, as well as the directions of interaction and the processes related to them, to some extent depend on the stages of development of folklore culture. The information about the *horata* (chain dances) from the research expeditions is fragmentary, insufficient and it would be difficult to prove which dance model from the folklore culture was brought and which was found. Comparing the dances of the different settlements, one can highlight the significant differences or the lack of such. By adding the composition of the population to the general equation, we can understand the extent of the interaction between local and imported folklore.

There are not many refugees who settle in the valley. They settled in groups from the end of the XIX and the beginning of the XX to the middle of the XX century. Today, the brightest and most lasting imprint left by the settlers is not from the dance patterns, but from their traditional clothing.

In order to analyze in depth the interaction between local and imported folklore, two types of settlements are compared - with the presence of refugees (Razlog, Banya village, Bachevo village, etc.) and without such (Dobarsko village, Babyak village and its neighborhoods). The main reason for the presence of settlers in the valley is the choice of Christian settlements and abandoned Turkish properties after 1912. However, no special differences in the dance culture of the two types of places are found.

In order to build a generalized image of the folklore tradition in this region, *three stages in its development* can be traced: after the Liberation; from 1944 to 1989; from 1990 to the present. The earliest

information about the folklore culture of the local population is of foreigners, consuls, diplomats who passed through these lands in the middle of the XIX century (Stefan I. Verkovich). From the end of the 19th century, the interest of Bulgarian authors in the population of these lands increased, as the first comprehensive study of the population of Razlog was made by Vasil Kanchov.

The first stage is characterized by a well-preserved ancient folk culture and the leading importance of ritual practices and customs. Characteristic is the emergence of the change from a rural type of culture to the so-called urban type culture. Traditional ritual practices and customs are beginning to change. Songs and people, part of this ritual, are beginning to lose their original meaning and significance.

The second stage is the period of the socialist revolution, the adoption of the Soviet model. In this period there are two phenomena - the demise and forgetting of old traditions and large-scale development of amateur art. The festivals for folk art - "Koprivshitsa" and "Pirin pee", the state ensembles for folk songs and dances, which are the basis of the performing arts on a folklore basis, are created, many amateur groups to the *Chitalishtata* (community centers) and workers' groups at the factories. All of them have their influence on traditional dance culture as part of the folklore-based performing arts.

In the third stage in the development of the folklore tradition the ancient layers are more and more destroyed. The dance is transformed into a means of entertainment. Every settlement in the Razlog valley has its own holiday, and some have become their cultural emblems: Surva, Starchevata in Razlog, Todorovden in Bachevo, Voditsi in Dobarsko, etc.

Despite the later liberation of the Razlog valley, many of the past traditions are preserved to this day as a mixture of antiquity and modernity.

CHAPTER TWO. Scientific approaches to the folk dance culture of Razlog. Specifics in dance terminology

The **first paragraph** presents and examines the *folk dance tradition of the Razlog valley in the studies of Bulgarian researchers*. After the Liberation, many researchers began to deal with the folklore of the Razlog valley, but the first studies were musical-folklore, and not focused on the dance tradition. However, the research reveals a lot of information about some specifics of the chain dances. The dance tradition is studied by: St. Dzhudzhev, N. Kaufman, R. Katsarova, E. Stoin, I. Kachulev and R. Katsarova, K. Petrov, A. Ilieva and others.

One of the first studies related specifically to the dance tradition of the Pirin region, which includes examples from the Razlog valley, is the work of *Bozhidar Yanev* "Pirin folk dances". The author divides the peculiarities of the individual dances by districts, including the following people from the Razlog valley: *Neda voda nalivala, Yoi le sino, Moraliysko horo, Kalaydzhiyskata*, describing each of them, along with the movements.

The next studies of the valley are related to the musical-folklore dialects. *Elena Stoin* recorded many chain dances on songs, connecting them with the occasions of performance (*horo, sedyanka, drought, holiday, etc.*). Anna Ilieva is a scientist with an indisputable contribution to the research work she has been researching and writing about dance for many years, in particular - in Southwestern Bulgaria and the Razlog Valley. Her numerous articles enrich her knowledge of the region's traditional dance culture. Examples of chain dances and games in her studies are: *Malka moma Vada Kopa*,

Na vaje (On a Rope), Kalaydziyskata, Sham Sham Bela Nedo, Horo na pesen (on a Song), Horo na gayda (on a Bagpipe).

In the collection of **Kostadin Ruichev** - "Pirin Folklore Hora", there are dance samples with musical examples from Razlog, Gotse Delchev, Petrich, Sandanski. There are only two chain dances from the Razlog region - *Sevdelino* and *Lele Nedo*.

Prof. Kostadin Dinchev and **Veselka Toncheva** from the Voditsi custom in the village of Dobarsko and the songs related to it take part in the research of the valley.

The next author who examines in detail the dance samples from the Razlog region is **Krassimir Petrov**. He describes eleven chain dances.

Information about the specifics of tradition and chain dances can be found in the monograph of **Petyo Krastev** "Instrumental styles in the folk music of Southwestern Bulgaria: Tradition and Renewal."

Field research on the issue of folk dance tradition covers a small part of the settlements within the valley. The current study includes a large number of settlements that have not been studied so far.

The **second paragraph** discusses *dance terminology in ethnochoreology*. In Bulgaria, dance terminology in ethnochoreology dates back to the 1920s. One of the first names that describe the dance are: Angel Drumev, Raina Katsarova-Kukudova, Boris Tsonev, Prof. Dr. Stoyan Dzhudzhev, Ivan Karaspasov, Kiril Dzhenev, Todor Kyuchukov, Kiril Haralampiev, Anna Ilieva and others.

Angel Drumev was the first to try to create a system for describing Bulgarian folk dance in the "**Bulgarian Folk Folklore**". **Prof. Dr. Stoyan Dzhudzhev** in "**Bulgarian Folk Choreography**" draws attention to the dance in Bulgarian folk dances and gives definitions of: orchestra, chorister, *horo*, dance step and motif and

others. Gives examples of chain dances and dances in different bars. **Boris Tsonev** groups chain dances into several categories: *hora, lesi, rachenitsy, hora-lesi, hora-rachenitsy*. He divides them into simple and complex, as well as male, female, maiden, bridal and old. He created his own *horopisna* system. In "**Bulgarian Dance Folklore**" **Raina Katsarova-Kukudova** divides dance into chain dances and games, classifies them according to their form, makes a description by areas. She created her own dance system, which she called *kinestenography*. The dance list, which uses the least symbols, was composed by **Ivan Karaspasov**. The next study "**Terminology of Bulgarian folk choreography**" was created in 1955 by a creative team: **K. Dzhenev, T. Kyuchukov, K. Haralampiev, P. Zahariev**. This is one of the largest works, aiming to cover the best possible Bulgarian folk dance. The authors compose a number of term movements, typical of Bulgarian dances, following the example of Soviet choreographers.

The last author to be considered in the text is **Anna Ilieva**. She created the first monographic, theoretical work related to the problems of folk dance formation. The large volume of information and the long period of its comprehension make the author create and improve her previous works.

The **third paragraph** explains *the specifics of dance terminology in the formation of Bulgarian dance folklore*. The studies of: Prof. Stoyan Dzhudzhev - "Bulgarian Folk Choreography" (1945), Raina Katsarova - "Bulgarian Dance Folklore (1955), Prof. Georgi Abrashev - "Composition and Forms of Dance (2001) , Prof. Anna Ilieva - "Theory and Analysis of Folk Dance" (2007), again presented in chronological order of the year of publication.

In the research of Bulgarian scholars there are significant differences in terms of terminology and specifics in the structural formation of Bulgarian folk dances. In general, there is a lack of in-

depth research on dance culture, and the studied settlements, as well as the research of dances from the Razlog valley, are few in number. All studies concerning the dance culture of the Razlog valley are sporadic and cover a small part of the Christian settlements. On the other hand, the chain dances of Razlog, whom researchers include in their studies and publications, are not part of the traditional dance culture today.

CHAPTER THREE. Formation and structural features of the dances in the Razlog valley.

The first paragraph presents *the specifics of the tradition in the Razlog valley*. Some of the rituals that carry the specifics and distinctive features of the population from the valley are considered.

Babinden is an example of a traditional rite that has undergone changes and become part of the modern tradition. The text describes the traditional practice of this day in the past. After Babinden dropped out of the traditional culture due to the changes in the social life of the people, the rituals were transferred to the obstetrics and gynecology department at the Razlog hospital, donations and namings for health and well-being were observed. Babinden's dance is interesting. The mother's teasing of the child and their participation in the so-called *babinsko horo* have a deep meaning for them, which is proved by the field records. There are two moments in this ritual: one is related to the dedication of the newborn and his presentation to others in the community, and the other - to pay tribute to the mother-in-law.

The stories of the respondents from Razlog are a valuable source of information about the way of conducting the ritual, about the performance of the chain dance, about the song during the playing, etc. There are answers to questions related to the reliability

of the information that has come down to us (the song "*Aida babi da tropneme*").

For the population of the town of Razlog this day of the year is of great importance, although today the holiday has undergone changes in the course.

Surva today is one of the biggest holidays where you can watch the chain dance in Razlog. Then all the neighborhoods of the city and some neighboring villages are preparing to celebrate the New Year. I received information about the processing in the past from many residents of Razlog, including the last longtime instructor of the group from *Krapata Mahala* - Kiril Maksev, who was a participant in the Elderly mid-twentieth century.

According to research, in the past the holiday was attended only by men and unmarried men in two groups - young and old. The attitude of the local Razlog population towards the *Surva* holiday remained unchanged until the middle of the 20th century. Women entered after the 1940s. In the holiday in the first place are the *chaushite* - first and second *ergenin* (unmarried man), first *moma* (unmarried girl), old men, bear, bears, gypsies, *smeshnitsi* (funny characters) and others. Preparations for this day are throughout the year.

The text traces the semantic meanings of the individual moments in the holiday, the path of the *horo*, its leaders, *chaushite*, other characters, etc. Today *Starcheva* has become an emblem of the town of Razlog. The information about the celebration inside and outside the town is contradictory. It can be summed up that the leading event in the holiday was not the lavish and harmonious organization of neighborhoods, but rather the idea of banishing evil forces, prosperity and rich harvest, for a healthier and more fertile year. The change comes after the shooting of the first New Year in Razlog, the holiday changes, it becomes bigger.

Voditsi in the village of Dobarsko is a ritual of the winter calendar cycle, typical of the Christian population. Traditionally, the *vodicharkite* sing and perform ritual chain dances, calling for health and prosperity. In my opinion, this maiden ritual practice has been made in the past in most settlements in the valley, such as Surva and Babinden. Evidence of this are the stories of interlocutors in the study.

The custom has dropped out of traditional culture in the mid-1950s, but today it has become a holiday in the village of Dobarsko. In the eastern part of the valley, where the Pomak population predominates, these rituals and holidays, which I have listed, are not celebrated, except in places with a mixed population.

Ramadan Bairam, Kurban bairam and balls are the biggest holidays for Bulgarian Muslims. During the Bairam, according to the interviewees, in the past there were *vrutki* or *veselii*. They had important social significance, but disappeared after the 1960s. Today they gather again, but in the square to dance.

Impressive are the so-called *musis*, which is intended to dance chain dances. This type of organization is typical only for the Pomak population of the valley, mainly in its eastern part.

Ramadan Bayram - the field research of the holiday is from the town of Yakoruda, 2021. Today there are several innovations: harmonious organization of music (*tapaneto*), a specially prepared route for musicians, a festive program on the stage in front of the Chitalishte.

After a detailed and consistent description of the course of the holiday, the presence of wrestlers is impressive as a reflection of the past tradition and male initiations in the past. Winning a ram and leading the horo with the animal on your shoulders in the past is not observed today.

Yakoruda in the past and today is a place where the processes associated with the transformation of traditional culture are stronger (Bayram, clothing - the fashion of scarlet skirts in the whole valley starts from Yakoruda).

Today, similarities are found between the biggest holiday among Muslims and the biggest holiday among Christians, Ramadan Bayram and Surva. There is a difference in the perception of the hora - in the eastern dance still has the properties of the Sunday dance from the past.

Easter is the second biggest holiday after *Bojich* (Christmas). During these days, the Christian population of the valley performs identical rituals. In the old days, after the first day of Easter and after visiting the church, hora were danced. They sang and danced at the same time. The musical instrument was a bagpipe. Many things need to be prepared for these things to happen today. After the middle of the last century, all rituals fell away with the advent of the new government.

In Eleshnitsa Easter has become the biggest occasion for celebration, as Surva for the town of Razlog. On this day, all neighborhoods prepare to wear traditional costumes for the region, make old men, they dress like chaushi. There is no information about another place in the valley where old people can be made on this day of the year, which is part of the spring-summer calendar cycle. The participation of women as old man back to the end of the 20th and the beginning of the 21st century. The specifics of the holiday can be traced in comparison with those of Surva in Razlog.

St. George's Day is celebrated by the entire population of the valley, even by the Bulgarian Muslims. There are two settlements for which St. George's Day today is the biggest holiday of the year - Yakoruda and Dobrinishte. The celebration follows the modern

model, often passing from the neighborhoods to the central square and growing into general merriment.

The field researches of the holiday are from 2021, and in the text its course is traced and analyzed in parallel in Yakoruda and in Dobrinishte. In Yakoruda, the *harmonious organization* of the holiday, many people (Christians and Bulgarian Muslims), the dancing of hora all the time in the square: *Pravoto*, *Napred nazad*, *Turski marsh* (*Turkish march*), popular among dance clubs *Ribnishka Gaida*, *Ginka*. Despite the desire to revive the way of celebration in the past, did not feel the importance of the elements that were the culmination of the holiday before - flowers, water and their healing abilities.

In Dobrinishte I observed and analyzed the holiday in the Bunare neighborhood. In the town they also gather in the square, but the steeping of the flowers and the subsequent horo takes place in the neighborhoods. There and in front of the church is the greatest merriment. While in Yakoruda the way of the holiday is a relatively new phenomenon of urban type, in Dobrinishte still most of the holiday passes according to the old norms: order, way of giving flowers, singing of old women. In Dobrinishte, most of the time people danced *Pravoto horo* with *tapane*, with performance techniques that are less and less seen in the natural environment. It is concluded that the course of St. George's Day in Dobrinishte is an example of both a modern course of the holiday, which contains many traces of the old tradition.

The important role of dance in the life and holidays of the population from Razlog to the present day is summarized. Despite the manifestations that change the dance, it is important to have attempts to reconstruct the customs of the past in Razlog, respectively the role of dance in them. Traditional culture is associated with calendar holidays and rituals. Their celebration, the

way of organizing and taking place, contain the specifics of the regional culture. A characteristic feature of the studied holidays, part of modern traditional culture, is the mass dance, the procession accompanied by dancing. In all of them, the culmination and ending are associated with universal merriment and dancing. That is, today most of the holidays are organized on the same principle - according to the rules of Surva.

The population of the valley has transformed a large part of the traditional holidays following the example of Surva. Tapaneto are an integral part of traditional celebrations. Today these holidays in Razlog are devoid of any type of ritual. Characteristic of most people is the turning, the rolling of the end: *Pravoto*, *Chetvornoto* (*Napred nazad*) or as it is more and more often called *Bqla roza*, *Turski marsh* (*Nazlankinata*), *Pashovskoto*, *Sitnata*. This type of dance development is very characteristic of the whole valley. Some of the dances are a legacy from older times: *Svekarva Mara Karala* or *Hadzhi Dambo* from the village of Dobarsko. Another type of chain dances have become part of the traditional culture of the valley, thanks to modern development, unification of people's lives – *Pashovskoto hora* in the Northwestern Rhodopes.

In the old days, and even today, there are several hora that serve the holidays: *Pravoto* a 3 or 6-bar dance phrase, *Chetvornoto*, and in more recent times - *Shirto*. If in the past the people who were part of the rituals were all variants of *Pravoto* or *Chetvornoto*, today the variety of dance patterns is greater.

The second paragraph characterizes the dances from the Razlog valley, including all dance patterns from the modern dance tradition and those that are part of the older dance culture. There are nineteen dances studied from the valley, as well as the ritual game of Voditsi. Twenty-two hora are considered, and some of them twice due to their local specifics. ***Among the Bulgarian Muslims in the***

eastern part of the valley, the *hora* considered are six: *Pravoto horo*, *Shirto*, *Sitnata (Rachenitsata)*, *Pashovskoto*, *Napred nazad (Gankinoto)*, *Nazlankinoto (Nazlan Nazlan, Turski marsh)*. The chain dances of *the Bulgarian Christians from the western part* are: *Pravoto*, *Shirto*, *Chetvornoto (Napred nazad)*, *Turski March*, *Razlozhkoto (Svekarva Mara Karala, Hadzhi Dambo)*, *Petruno Pile*, *Varay Kalyo (Izvor voda izvirashe)*, *In Min Maro Mori*, *Dana na rekata*. The chain dances from the **Roma neighborhood in Razlog**, as a representative model of the dance culture of the Roma population in the valley, are six in number: *Pravo*, *Indiyskoto*, *Shirto*, *Napred nazad*, *Shopskata (Graovskoto)*, *Bange buzni*, *Turski marsh*, *Gaida Avasi*, *Pirava dae (Na prolet rozite cyftyaha, Trima bratq)*, *Shumarskoto*. They are found everywhere where there is a Roma population, and the religion is not decisive for the dance culture. From the analyzed *hora* it can be concluded that almost all of them are built on the open chain principle of repetition of the microform, which proves the second hypothesis of the dissertation.

In order to complete the picture of the dance in the Razlog valley, I make a **typology** according to: **the function** (*ritual hora and games; festive - for entertainment*); **the external form** (*with a simple macroform; with a complex macroform*); **one-part or two-part** (*slow and fast part*); according to **the historical-typological development** (*with signs of antiquity and modern*); **typical** (*characteristic only for each of the three groups - the Christians from the western part; the Bulgarian Muslims from the eastern part; the Roma population in the valley*); *hora* which are **typical for the whole population** (*found in all three groups*).

The study analyzes thirteen dance samples, which are the subject of research for the first time: *Razlozhkoto*, *Pirava dae*, *Indiyskoto*, *Bange buzni*, *Shumarskoto*, *Dana beli na rekata*, *In Min*

Maro Mori, Varay Kalyo, Petruno pile, Svekarva Mara Karala, Nazlankinata, Pashovskoto, Sitnata.

The third paragraph presents *the current state of tradition - its local and supra-local dimensions*. Modern practices such as the carnival and the festival stand out. Special attention is paid to the Chitalishte in the town of Razlog as a representative sample of the work of the Chitalishte in the region. Thanks to the attitude of the local population towards tradition and the well-preserved partly ancient folklore culture, the local culture is a mixture of tradition and modernity. The best example of the state of the tradition can be given in the holidays and the Chitalishte. Examples of the local culture of Razlog, but also of crossing local borders, of promoting intangible cultural heritage, are: "Starchevata", Festival of male folklore singing groups and individual performers, National Festival of Traditional Bulgarian Hora "Na armane s tapane", Dance Club "Mehomia", national, international and scientific-practical seminars (eg "Sabrali mi se, nabrali"), *Dobarskite babi* and others. It can be summarized that despite the constantly changing and increasingly unified culture in the country, Razlog remains a place where the local population carefully preserves the Bulgarian identity.

CONCLUSION

Razlog occupies a large part of the territory of Southwestern Bulgaria, namely the entire valley field, surrounded by the mountains Rila, Pirin and Rhodope. The specifics of the dance and its connection with the traditional mass celebrations of some of the holidays today highlight the Razlog valley as a place where the hora plays an important role during their course. In the folk-dance culture of the region I study, there are processes of transformation and mixing of antiquity and modernity. There are hora which in the past were part of the traditional female ritual (*Vodichni hora, Svekarva*

Mara Karala, Varay Calio, In Min Maro Mori, Dana beli na rekata, Petruno pile, etc.), and modern hora which have become part of the dance culture at a later stage of its development (*Shirto, Shumarskoto, Pashovskoto, Turски Marsh, Shopskata, etc.*), thanks to the work of the Chitalishte, folk clubs, dance groups, ensembles. There are also others who were part of the ancient dance culture, and today are still found as part of modern customary hora (*Pravoto, Chetvornoto, Razlozhkoto*). Based on my research, **three types of chain dances are formed - ancient and modern, and those that wear the marks of antiquity and are part of modern folk dance culture.** The first type can be observed only in the community centers and the forms of dance that it hosts. I define the second and the third type as ordinary, alive, as part of the modern folk-dance culture of the valley. Based on my research and analysis related to dance culture, certain specifics regarding music and dance culture stand out in the tradition today. The composition of the population continues to be mixed, which includes Bulgarian Christians, Bulgarian Muslims and Roma. Religion is a major sign of difference both in terms of holidays and in terms of their celebration. In this regard, I divided the valley into two micro regions - east and west. In the east, the predominant population is Bulgarian Muslims, and in the west - from Bulgarian Christians. In both neighborhoods there is a Roma population, which in different stages of historical development changes its religion. This is how Roma of the Muslim and Christian religion meet today. Regarding the dances in the two neighborhoods, there are certain differences related to the hora and its course. The Christians from the western part of the valley are characterized by the large festive *megdansko dance* and especially the mass dance processions on the streets of towns and villages, concentrated mainly in the winter cycle of holidays. Exceptions are Easter and St. George's Day - they belong to the spring-summer

cycle. There is no dance procession among the Muslims in the eastern part of the valley. Characteristic of them is the big festive square dance, which they develop for hours, most often in the village square. This usually happens on the biggest Muslim holidays - Ramadan and Kurban Bayram, and more recently at balls or just for fun. In the two neighborhoods I have separated, there are also differences in the style of execution and ornamentation of some chain dances. *Nazlankinoto* and the *Turski March* are practically the same horo, built of almost identical elements of dance movements, with the same dance microform. One is found in the settlements with developed community centers and dance schools (*Turski March*), and the other - in the smaller settlements, where most often there is no community center and choreographer (*Nazlankinoto*). The style of performance of the chain dances in the settlements where the Chitalishta operate and there are dance teachers is different from those in which there is no such type of institutions and specialists. This is the reason for the difference in style and ornamentation in the two models of teaching. In one case the teaching, the style and the ornamentation of the dance are determined only by the choreographer, and in the second case the principle of teaching is natural - according to the model of the folklore culture.

For the population of the Northwestern Rhodopes, horo dancing has become an occasion for celebration. They gather money to provide musicians, for no particular reason, to dance horo, most often accompanied by a clavier instrument and a singer. In the small settlements (neighborhoods) in the high parts of the Rhodopes there are no community centers or choreographers to take care of the dance culture. Children and young people learn the typical dance patterns of the region in a natural way, as in the past. There is a growing interest from the the younger generation in participating in and interpreting local traditional holidays. This trend is the reason for the

multiplication of the holidays and the attraction of numerous observers and participants who are not part of the local community. The big megdansko horo is present everywhere in the valley - with or without a reason.

There are differences in the dance culture between the two districts in terms of the occasion of the dance and the musical accompaniment. Chain dances characteristic of each of the three population groups stand out: each of them has its own characteristic hora, which are not found in the others:

- In the Roma population these are: *Indiyskoto*, *Shopskata*, *Bange buzni*, *Pirava dae*, *Shumarskoto*, *Gaida avasi*;

- Among the Bulgarian Muslims: *Sitnata (Rachenitsata)*, *Pashovskoto*, *Nazlankinata*;

- Among the Bulgarian Christians: *Dana beli na reka*, *In min Maro mori*, *Varay Kalyo*, *Petruno pile*, *Svekarva Mara karala*, *Razlozhkoto*;

Pravoto Horo, *Shirto*, *Chetvornoto (Napred nazad, Gankino)*, *Turski March*, are found everywhere in the valley.

Characteristic of most dance patterns is the complex macroform, most pronounced at the end, and in some cases at the top of the chain dances. In terms of microstructure, it can be simple (typical of some ritual dances and games) or complex (typical of more modern chain dances). During the performance of some of the dances, two microstructures of different sizes and spatial development are observed simultaneously - at the beginning and at the end of the dance (*Pashovskoto*, *Pravoto*, *Chetvornoto*, *Shirto*). Of the analyzed *hora*, almost all are built on the open chain principle of repetition of the microform. Exceptions are the rituals of chain dances and games, they can be observed only in the repertoire of the Chitalishte groups, but only as a reconstruction of part of the ritual.

One of the main contributions of the research is the characterization and classification of twenty-two hora, as well as the typology made according to some of their main features:

- The function (ritual hora and games, festive - for entertainment);
- The external form (with simple or complex macroform);
- One-part or two-part (with slow and fast part);
- According to the historical and typological development (with signs of antiquity and modern);
- Typical (specific to each of the three groups);
- Hora which are typical for the whole population (found in all three groups).

Thirteen dance specimens stood out in the study, which are the subject of scientific research for the first time. These are: *Razlozhkoto*, *Pirava dae*, *Indiyskoto*, *Bange buzni*, *Shumarskoto*, *Dana beli na rekata*, *In min Maro mori*, *Varay Kalyo*, *Petruno pile*, *Svekarva Mara karala*, *Nazlankinata*, *Pashovskoto*, *Sitnata*.

After the research, I found that the places studied in the past are only of Christian type or with a predominant Christian population. The information about the Pomak population from this part of Southwestern Bulgaria is mainly related to the musical and folklore dialects and the ethno-demographic changes that occurred among the Bulgarian Muslims from the Northwestern Rhodopes after the middle of the twentieth century. The period when the great scientific expeditions were made in this region coincided with the attempts to change the names of the specific ethno-confessional group. In the 1970s and 1980s, state policy influenced the Pomak population to remain poorly studied to this day. The research so far covers only the following towns: Razlog, Bansko, Belitsa, Yakoruda and the villages of Kremen and Obidim. This is one of the prerequisites for the field researches I conducted in the villages:

Babyak, Ortsevo, Chereshevo, Konarsko, Buntsevo, Bikovtsi, Krastava, etc., located in the poorly studied parts of the valley.

I researched and analyzed the biggest holidays of the cultural calendar of the valley, which have become an emblem of some of the settlements in Razlog: Voditsi, Surva, Babinden, Easter, St. George's Day, Ramadan Bayram, Kurban Bayram. Leading the holidays in the past was their meaning and significance, which is more related to the ancient ritual practices and beliefs of prosperity, health of people and animals, or some type of initiation. Today, these same holidays have been transformed, cleared of of all sacred rites, transformed into carnival and lavish processions, in which the dance procession in the streets and squares has a central place, and the horo plays a major role during their course.

The Razlog valley stands out with its holidays, in which both tradition and modernity are intertwined. The current state of the tradition and its local and supra-local manifestations are closely related to the traditional holidays of the population, with the participation of various folk groups, dance ensembles, ensembles and clubs in various celebrations, concerts, seminars, etc., supported by municipalities and community centers. One of the examples of this are the carnivals and festivals that are part of the modern cultural calendar: "Pirin pee", "Starchevata", "Armane s tapane" and others.

Translator of the folklore tradition from the valley in the common cultural space is the participation of folklore groups, dance ensembles, ensembles, dance clubs from the valley in national and international concerts, festivals, carnivals. Also the participation of Bulgarian scientists, researchers and choreographers in national and international scientific-practical seminars with dance samples from the valley, the creative and concert activities of amateur and professional ensembles, whose programs include author's choreographic arrangements and works with dance and music

samples from The Razlog valley. And last but not least - the interest of the National, regional and private televisions in covering, filming and broadcasting events related to the traditional culture of the Razlog valley.

The Razlog valley is a place where you can still observe the various layers of the development of folk culture with its mixture of antiquity and modernity. It is characterized by the fact that the dance plays a major role in the overall course of the holidays. Respect for this type of dance is still deeply associated with the local population. For the modern young generation, the main way of entertainment continues to be horo dancing.

CONTRIBUTIONS TO THE DISSERTATION

1. For the first time a detailed research, study and analysis of the dance culture in the Razlog valley is underway.
2. For the first time twenty-two folklore dance samples from the Razlog valley in the procedural development of their micro and macroform have been studied and analyzed.
3. Thirteen folklore dance models from the Razlog valley have been studied and analyzed, which have not been the subject of research by ethnochoreologists so far.
4. For the first time the dance culture of the Bulgarian Muslims from the Northwestern Rhodopes is analyzed.
5. An analysis of the specifics of traditional culture in the period – the beginning from the 20th century to the present day, based on historical, theoretical and choreographic aspects.

PUBLICATIONS ON THE TOPIC

- 1. Atanasov, Danail 2020:** Principles of field work in the study and documentation of traditional culture (Several examples from my field research in the valley of Razlog). - In: Proceedings reported on 24 and 25 September 2020 to the XXIX "International Scientific Conference for Young Scientists". Sofia, pp. 79-85
- 2. Atanasov, Danail 2020:** The dance culture of the village of Dobarsko. The Chitalishte and the work of the choreographer for the preservation of the intangible cultural heritage - In: Proceedings of the Scientific and Practical Conference dedicated to the 80th anniversary of the birth of Prof. Dr. Georgi Bizhkov - Education and Arts: Traditions and Perspectives. Sofia: University Publishing House "St. Kliment Ohridski ", pp. 825-831.
- 3. Atanasov, Danail 2021:** The dance on the feasts of the Bulgarian Muslims from the Northwestern Rhodopes - In: Collection of reports and articles - Nepoznatite. Plovdiv: ASTARTA, pp. 136-143.